

K PROBLEMU KULTURNE IN ČASOVNE OPREDELITVE NEKATERIH UTRJENIH PROSTOROV V SLOVENIJI

SLAVKO CIGLENEČKI

Inštitut za arheologijo SAZU, Ljubljana

V arheološki literaturi se često omenjajo utrjeni prostori, največkrat obdani z jarki in okopi, katerih funkcija in datacija sta problematični, saj so večinoma še neraziskani, na površju in pri sondiranju (kjer je bilo izvedeno) pa ni bilo skoraj nobenih karakterističnih najdb. Zato so večkrat, v nasprotju s prazgodovinskimi, označeni kot srednjeveška gradišča.¹ Razmeroma zgodaj so zbudili interes, predvsem tisti manjših dimenzij (Rep, Spodnji Kocjan), ki jih je A. Müllner označil za kultne objekte.² Kasneje je zanimanje zanje, ob mnogih drugih postojankah, kjer je prišlo na dan veliko bogatega gradiva, pojenjalo, mimogrede se jih je dotaknil le W. Schmid, ki jih je dokaj šablon-sko označil kot utrdbe iz časa madžarskih vpadov.³

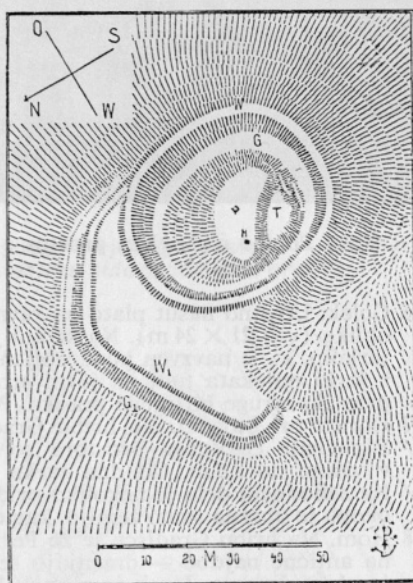
Iz literature je večkrat težko ugotoviti, ali gre za tovrstne objekte, kajti njihovi popisi zelo variirajo in so v precejšnji meri odvisni od natančnosti avtorjevih opazanj. Ker sem pri terenskih obhodih sam naletel na večje število podobnih objektov in sem po zunanjih značilnostih ugotavljal precej sorodnosti med njimi, sem izdelal začasen seznam teh utrjenih prostorov. Dodal sem še tiste, ki jih navajajo *Arheološka najdišča Slovenije* in ki so bili po opisu podobni. Seznam teh objektov je seveda le začasen. Pokaže naj le, kje in v kakšni obliki se pojavljajo, in ne predstavlja sistematično zbranega gradiva. V seznamu nekoliko obširneje opisujem tiste, ki sem si jih sam ogledal ali za katere sem dobil izčrpnjša poročila v literaturi, in jim, seveda bolj sumarno, dodajam tiste, iz ANSI, ki so se mi po lastni presoji zdeli tem sorodni. Kot kriterij za uvrstitev v seznam sem pri najdiščih, ki sem jih našel v literaturi, upošteval predvsem naslednje: 1. gradišča, katerih glavna značilnost so jarki in nasipi (včasih tudi terase) in pri tem v bližini običajno ni nobenih drugih najdb, ki bi kazale na gradišče iz določenega časovnega obdobja; 2. omembe srednjeveških gradišč (utrdb), pri katerih niso znani zidani objekti;⁴ 3. neopredeljena gradišča;⁵ 4. Schmidove omembe utrdb za obrambo pred madžarskimi vpadi.

Poudariti moram tudi dejstvo, da se jarki in okopi, ki so značilnost teh gradišč, večkrat nahajajo na že prej poseljenih prazgodovinskih gradiščih

(Šumenje) ali pa tudi na antičnih postojankah (Hom) in so zato večkrat znane le-te najdbe iz starejših obdobj, ki so bolj karakteristične in so odločale pri zvrstitvi, čeprav samo oblikovanje terena kaže na kasnejši čas.

SEZNAM

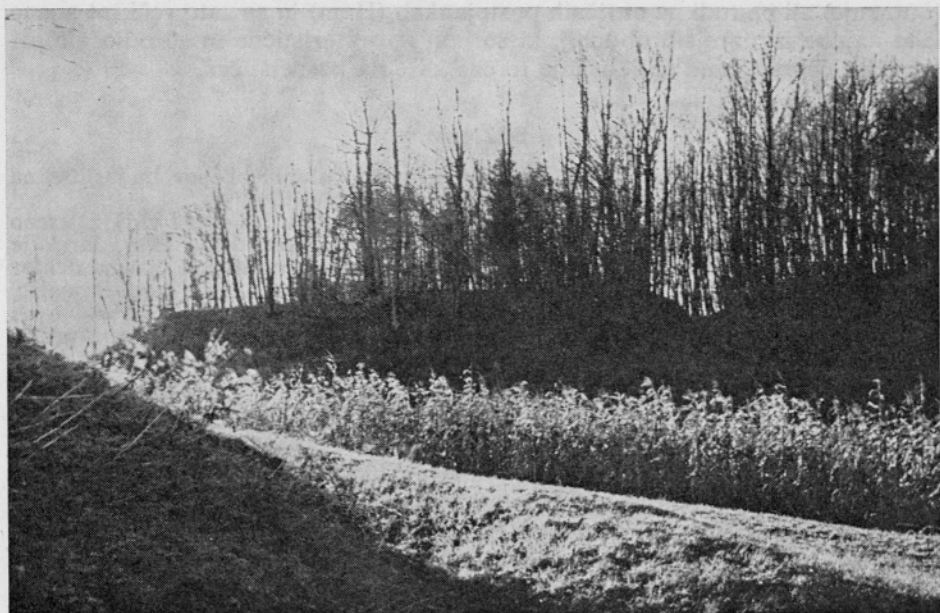
- 1 Bistrica. Na gradišču na Žejski Dobravi so vidni ostanki okopov in jarkov, na sredini sta dva platoja, od katerih je manjši nekoliko višji.⁶
- 2 Brezje. Na Štrulčevem gradišču najdeni ostanki zidov hiš (suhi zid) z leseno nadgradnjo (luknje za kole). Gradišče je z jarkom vred dolgo 45 m. Jarek je širok 5 in globok 8 m. Obrambni zid vezan z malto. Na gradišču je opazna delitev na dva dela. Najdena je keramika iz 11. in 12. stoletja ter noži, dereze, podkev in žvale.⁷
- 3 Črešnjevce (sl. 1). Na kopastem grebenu z dvojnimi nasipom je utrjena pravokotna kopa, imenovana Stari grad ali Presek. Plato na vrhu kope je velik 20×12 m. Jarek, ki poteka okoli kope, je širok 1,5 m, globok 2 m. Sledi mu nasip

1 Črešnjevce. Tloris utrjenega prostora (po Schmidu). — Črešnjevce. Plan of fortified site (after Schmid)

iz ilovnate zemlje, pridobljene z izkopom jarka, visok do 2,5 m. Pred severovzhodnim okopom je 20 m široka in 35 m dolga planota, ki je deloma omejena s posebnim jarkom, deloma pa naravno zavarovana. Na severnem delu te planote je tudi okop. Jarek pred planoto je večinoma širok in globok 1,5 m. Na severu je za jarkom še en okop. Na severozahodnem delu platoja je našel Schmid 75×50 cm veliko ognjišče. Na planoti pred višjim delom so odkrili ostanke koč iz srednjega veka. Š. Pahič je našel srednjeveško keramiko, hišni lep in sekundarno uporabljeno rimsko stavbno gradivo.⁸

- 4 Dobrova. Utrjena kopa s premerom 12 m. Jarek, ki jo obdaja, je širok 11 m, nasip pa 3 m. V bližini še dve utrdbi v obliki podkve. Skupna dolžina je 100 m.⁹
- 5 Drevenik pri Rogaški Slatini. Tri nekoliko izrazitejše kope, verjetno naravne, na vrhu visokega hriba, zadnja obdana z jarkom in nasipom. Jarek je mestoma globok 1 m, ravno toliko pa je visok tudi nasip. Dolžina branjenega prostora približno 50 m, širina 50 m.¹⁰

2 Imeno. Pogled na utrjeni prostor z vzhoda. — Imeno. View of site from the east

- 6 Golek. Umetno nasut plato na ravnini imenovan Gradišče, nepravilne pravokotne oblike (vel. 21×24 m). Na strani je objekt obdan s polkrožnim do 6 m širokim jarkom, ki je navzven podkrepjen še z dvignjenim nasipom. Dva manjša nasipa z jarki potekata tudi na južni strani objekta, tako da sega skrajni južni nasip prav do struge bližnjega potoka. Priložnostno najdene netipične črepinje.¹¹
- 7 Gorica pri Slivnici. Na hribu Gradišče je z jarkom in nasipom obdan prostor. Dimenzije celotnega prostora so 70×40 m. Okop je na več mestih ohranjen v višino do 2,5 m. Od dna jarka do osrednjega prostora znaša višina 3–6 m. Na zahodnem delu je nekoliko pridvignjen, a popolnoma raven prostor. V profilu okopa je opazna samo zemlja, kamenja ni.¹²
- 8 Hom. Na hribu Gradišče je že Pečnik izkopal stavbo iz 5. in 6. stoletja. Ne glede na antične najdbe — omenjajo se tudi srednjeveške — je za najdišče značilen jarek z okopom. Jarek je globok 1–2 m, širok do 2,5 m. Ovalni plato na sredini je velik okoli 80×40 m. V jarku je videti precej ruševin, najdena je bila tudi malta. Vse kaže, da je nekdaj tu stala antična postojanka (črepinje), kasneje pa so prostor zaradi odlične lege obdali z jarkom in nasipom. Vprašanje je, ali so ostanki ruševin v jarku zgradbe, ki so bile postavljene kasneje, ali pa je le jarek odkril ostanke starejših stavb. Najdena antična in srednjeveška keramika.¹³
- 9 Imeno (sl. 2). Utrjeni prostor se nahaja na koncu nekoliko sploščenega grebena. Naravno je zavarovan s treh strani, na severnem delu pa ga od grebena loči 6 m globok in okoli 10 m širok jarek. Tako omejen utrjeni prostor je velik približno 40×30 m.
- 10 Jurišna vas. Utrdba, imenovana Ančnikovo gradišče, je od grebena ločena z zidom (vezan z malto). B. Saria jo v nasprotju z W. Schmidom uvršča v srednji vek.¹⁴
- 11 Kamnica. Neraziskano gradišče, ki ga Pirchegger označuje za srednjeveški objekt.¹⁵
- 12 Kebel. Gradišče z jarki, utrjenim stožcem in vmesnim praznim prostorom.¹⁶

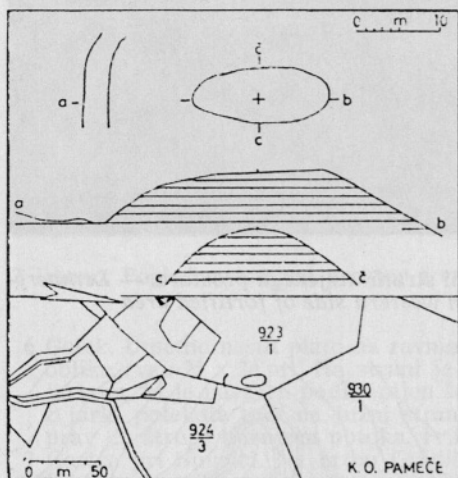

3 Lemberg-Figožar. Jarek in nasip na zahodni strani utrjenega prostora. — *Lemberg-Figožar. Ditch and embankment on western side of fortified area*

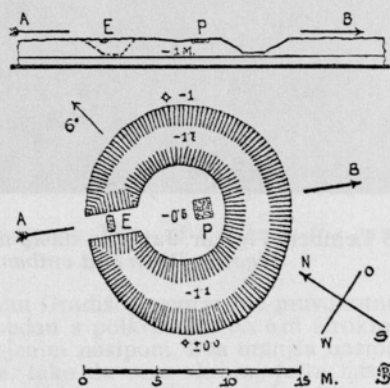

4 Makoše pri Ribnici. Tloris utrjenega prostora (po Petruju). — *Makoše pri Ribnici. Plan of fortified area (after Petru)*

- 13 Lemberg-Figožar (sl. 3). Utrjena kopa je obdana z jarkom in nasipom. Premer utrjenega prostora je 40 m. Najdena netipična keramika.
- 14 Lemberg-Vetrnik. Naravna utrjena kopa s premerom 30 m. Približno 6 m pod vrhom kope je na dveh straneh vidna 4 m široka terasa.
- 15 Letenice. Na Klemenčevem gradišču vidne umetne terase, osrednji plato in obrambni okopi. Najdena srednjeveška keramika.¹⁷
- 16 Lokovica. Manjše dvodelno gradišče, ki izvira najbrž iz srednjega veka.¹⁸
- 17 Lom. Utrdba iz srednjega veka, ovalne oblike, viden jarek in okop.¹⁹
- 18 Makoše pri Ribnici (sl. 4). Na ledini Sance objekt velikosti 41×28 m, trapezoidnega tlorisa, na treh vogalih vidni polkrožni zaključki. Pri sondi čez obzidje je bila ugotovljena naslednja konstrukcija: nabrane večje skale apnenca vezanega z ilovico. Več sond je dalo le nekaj fragmentov poznosrednjeveške keramike, zato ga P. Petru stavlja v čas izgradnje Hausbergov.²⁰
- 19 Mislinjska Dobrava. Pravokotni okop sestavlja nasut zemeljski nasip, ki obdaja 21×24 m veliko notranjo ravnico brez sledov kakšne stavbe. Nasip je visok do 2 m in ima na severni strani useku podoben izhod, širina pri dnu je 1,5 m.²¹

5

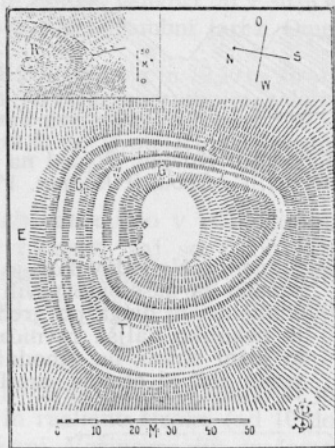
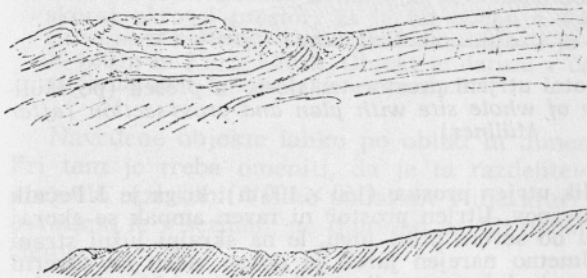
6

5 Pameče. Tloris utrjenega prostora ter presek po dolžini in širini (po Pahiču). — Pameče. Plan of fortified area and cross-section through length and breadth (after Pahič)

6 Pekre. Tloris in presek utrjenega prostora (po Schmidu). — Pekre. Plan and cross-section of site (after Schmid)

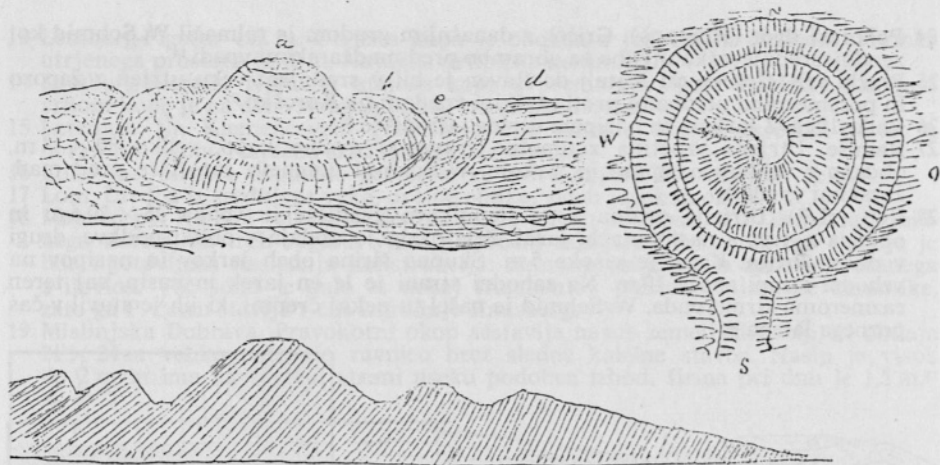
- 20 Pameče (sl. 5). Na podolgovatem grebenu utrdba z zavrnanjo kopo (16×9 m), od grebena ločena z jarkom in nasipom. Schmid domneva zatočišče pred madžarskimi vpadi v 10. stoletju.²²
- 21 Pečica pri Lembergu. Utrjena kopa s premerom 30 m. Na vzhodni strani sta vidni dve terasi. Prva (višja) je široka 10 m, druga 15 m.²³
- 22 Pekre (sl. 6). Na nekoliko nagnjenem terenu leži povprečno 77 cm širok jarek, ki obdaja skoraj v pravilnem krogu 11,5 m dolgo in 10,9 m široko ravnico. Jarek je širok od 90 do 110 cm. Na severni strani je viden 1,10 m širok dohod, ki je pri dolžini 2,15 in širini 1,10 m tlakovan z 40 cm debelim tlakom iz velikih lomljenec, med katerimi so manjši prodniki. Tlak se začne 70 cm pod nivojem.²⁴
- 23 Podgorje pri Letušu. Na ledini Trebinje sled gradišča z dokaj ravno osrednjo površino dolgo 30 m in široko 23 m. Okrog gradišča je še viden 3 m širok obrambni jarek in na južni strani ostanek dohodnega mostu.²⁵

- 24 Pohorski dvor (Hompoš). Griček z današnjim gradom je tolmačil W. Schmid kot zgodnesrednjeveško utrdbo za obrambo pred madžarskimi vpadi.²⁶
- 25 Prežki vrh. Greben od Kotelj do Raven je bil v srednjem veku utrjen z zaporo in posameznimi utrdbami proti turškim vpadom na Koroško.²⁷
- 26 Radovljica. Z jarkom in nasipom utrjeno Gradišče.²⁸
- 27 Raduše. Utrjena vzpetina z umetno zravnano ovalno kopo, veliko 30×14 m, obdana z velikim nasipom in jarkom. W. Schmid domneva zatočišče pred madžarskimi vpadi.²⁹
- 28 Rep (sl. 7). Utrjena ovalna kopa Repnikovo gradišče je velika $25 \times 20,6$ m in obdana z dvema nasipoma in jarki. Prvi nasip jo obdaja v obliki podkve, drugi v obliki kroga. Kopa je visoka 5 m. Skupna širina obeh jarkov in nasipov na vzhodni strani znaša 10 m. Na zahodni strani je le en jarek in nasip, saj teren razmeroma strmo pada. W. Schmid je našel tu nekaj črepinj, ki jih je stavil v čas poznega latena.³⁰

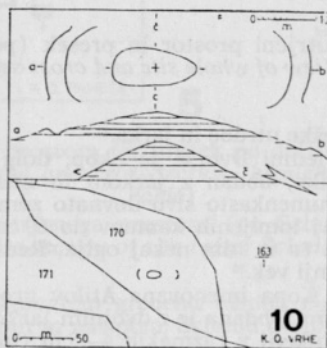
7 Rep. Pogled na celotni utrjeni prostor in presek (po Müllnerju) ter floris (po Schmidu). — Rep. View of whole site and cross-section (after Müllner)

- 29 Slope. Ostanke srednjeveške utrdbe in jarka.³¹
- 30 Spodnje Grušovje. Na ledini Dvorše je okop, dolg 70 m, širok 26 m, v obliki nepravilnega pravokotnika, obdan z jarkom in nasipom. V izkopanih sondah je S. Pahič ugotovil le rumenkasto sivo ilovnato zemljo, pri zgornjem okopu na severni strani tudi nekaj lomljenih kamnov do 60 cm debeline, ki so raztreseni ležali v zemlji, vmes pa tu in tam nekaj oglja. Redke črepinje, ki jih je našel, uvršča domnevno v srednji vek.³²
- 31 Spodnji Kocjan (sl. 8). Kopa imenovana Atilov grob in Atilov grad je visoka 9 m, premer pa znaša 35 m. Obdana je z dvojnim jarkom in nasipom, v katerem je Müllner ugotovil osem lukenj v razmakih 4–5 m (premer lukenj 25 cm, globina 2 m). Jarek med nasipom in pobočjem je širok 3–4 m. Nasip je zgrajen iz zemlje. Müllner je našel tudi ostanke hišnega lepa z odtisi trstičja in vmes nekaj črepinj (?).³³
- 32 Središče ob Dravi (sl. 9). Na ledini Gradišče je 54 m dolg in 20,5 m širok grič, obdan z 21,5 m širokim jarkom. Od zunanje strani zapira jarek širok nasip, ki je bil dokaj močan, a je danes razrušen. Tik ob vzhodju griča se vleče ozek nasip iz večjih lomljencev (zid?). Grič je umetno nasut in dosega višino 4,2 m.³⁴
- 33 Strmec pri Rogatcu. Na hribu Turnše je utrjen prostor s premerom 30 m. Hrib je izredno strm, nekoliko lažji je dostop le s severa, kjer je pod vrhom 2 m široka terasa.³⁵

8 Spodnji Kocjan. Pogled na celotni utrjeni prostor ter tloris in presek (po Müllnerju). — *Spodnji Kocjan. View of whole site with plan and cross-section (after Müllner)*

34 Šumenje. Na ledini Log je velik utrjen prostor (160×100 m), ki ga je J. Pečnik označil za naselbino prvih Slovanov. Utrjen prostor ni raven ampak se skoraj enakomerno dviga po grebenu od severa proti jugu, le na skrajni južni strani je nekoliko daljša ravnica. Umetno narejen jarek je dobro viden na severni in južni strani, na vzhodni in zahodni pa zaradi strmine ni potreben. Z malto vezan zid, ki obdaja naselbino, je viden predvsem na južni in zahodni strani.

11

9 Središče ob Dravi. Približen tloris utrjenega prostora (po Kovačiču). — *Središče ob Dravi. Approximate plan of fortified area (after Kovačič)*

10 Vrhe. Tloris utrjenega prostora ter presek po dolžini in širini (po Pahiču). — *Vrhe. Plan of site and section through length and breadth (after Pahič)*

11 Žlan. Tloris utrjenega prostora z dvema stavbama (po Schmidu). — *Žlan. Plan of fortified site with two buildings (after Schmid)*

- Pri ca. 100 m s severne strani je hrib predeljen z jarkom, ki pa preseka samo zgornji del grebena. Na zahodni strani, na umetni terasi nekoliko pod zidom so bili najdeni fragmenti prazgodovinske keramike, znotraj obzidja ni najdb.³⁶
- 35 Tinje. Na Babičevem gradišču so vidni šibki sledovi nasipa in jarka.³⁷
- 36 Vrhe (sl. 10). Kopa ovalne oblike z okroglo ravnico s premerom 5 m. V južnem delu je na obeh straneh obdana s prečnima nasipoma in jarkoma, medtem ko podolžni stranici varuje strmo pobočje. Jarek na severni strani je 1 m širok in 0,5 m globok, na južni strani pa je 3 m širši in 0,9 m globlji, medtem ko sta nasipa za njima visoka 1,2 m. W. Schmid naj bi našel tu halštatske črepinje, vendar kasnejše sonde niso dale prepričljivih najdb.³⁸
- 37 Vurberg. Na robu Dravske terase je še neopredeljeno gradišče, utrjeno z nasipom.³⁹
- 38 Zamostec pri Ribnici. Na koti 581 m, imenovani Gradišče ali Stari grad, je viden plato z nasipom in obrambnim jarkom. Je elipsaste oblike, velikost 70×50 m.⁴⁰
- 39 Zgornje Duplje. Na Arhovem gradišču sta vidna okop in obrambni jarek. Omenjajo tudi zidove.⁴¹
- 40 Žlan (sl. 11). Na ledini Groblje je W. Schmid odkril 19,80 m dolg in 19,30 m širok, skoraj okrogel prostor, ki je bil obdan s 4,40 m širokim obrambnim zidom, zidanim iz močnega kamenja. V notranjosti je odkril dve stavbi, velikost $5,30 \times 4,60$ m in $2,70 \times 2,80$ m. Objekt je datiral v čas od 9. do 11. stoletja. O eventualnih najdbah iz tega časa ne poroča.⁴²

Navedene objekte lahko po obliki in dimenzijah razdelimo v več skupin. Pri tem je treba omeniti, da je ta razdelitev le začasna, saj so ti objekti premalo raziskani. Veliko podatkov v literaturi je tako skromnih, da jih lahko uvrstimo le v seznam, ne moremo pa jih upoštevati pri podrobnejši tipološki členitvi.

- 1 a) V to skupino spadajo najtipičnejše oblike utrjenih prostorov. Kopa, ki jo obdajata jarek in okop, je na vrhu sploščena in različno široka (od 10 do 30 m). Dobijo se tudi takšne z več jarki in okopi. Večinoma jih srečamo na višjih hribih, običajno na koncu daljšega grebena. Zidovje na njih ni bilo odkrito. Najdišča, ki pripadajo tej skupini so: Lemberg-Figožar, Spodnji Kocjan, Rep idr.
- 1 b) Pri objektih te skupine gre le za varianto prej opisanega tipa. Približno enake dimenzije in oblika, le da je namesto jarka in okopa ena ali več teras (nekoč verjetno opremljene s palisadami). Takšni so: Lemberg-Vetrnik, Pečica pri Lembergu, Strmec pri Rogatcu idr.
- 1 c) V to skupino bi lahko uvrstili najdišče Žlan, kjer sta bili na prostoru s premerom 20 m, zavarovanem z močnim zidom, odkriti dve stavbi.
- 2 a) Tej skupini pripadajo objekti večjih izmer in običajno ovalne ali kako drugače podolžne oblike (dolžina od 40 do 200 m, širina od 20 do 100 m). Značilni so zopet jarki in okopi, včasih le jarki. Najdišča so: Gorica pri Slivnici, Imeno, Hom idr.
- 2 b) Od prejšnje grupe se loči nekaj najdišč, ki so podobna, le da imajo poleg navedenih značilnosti tudi obzidje. Najdišča: Makoše pri Ribnici, Šumenje in Jurišna vas.
- 2 c) Utrjeni prostori z jarki in okopi nekoliko večjih dimenzij ter ostanki arhitekture ugotovljeni znotraj branjenega prostora. Sem sodi predvsem Brezje in morda tudi Črešnjevec.

Najdišča bi lahko razdelili tudi glede na njihovo lego :

- a) najdišča na višjih hribih (Tinje, Kebel, Jurišna vas, Šumenje, Rep);
- b) najdišča v gričevnatem svetu (Imeno, Spodnji Kocjan, Črešnjevec idr.);
- c) najdišča v ravnini (Golek, Središče ob Dravi, Pekre idr.).

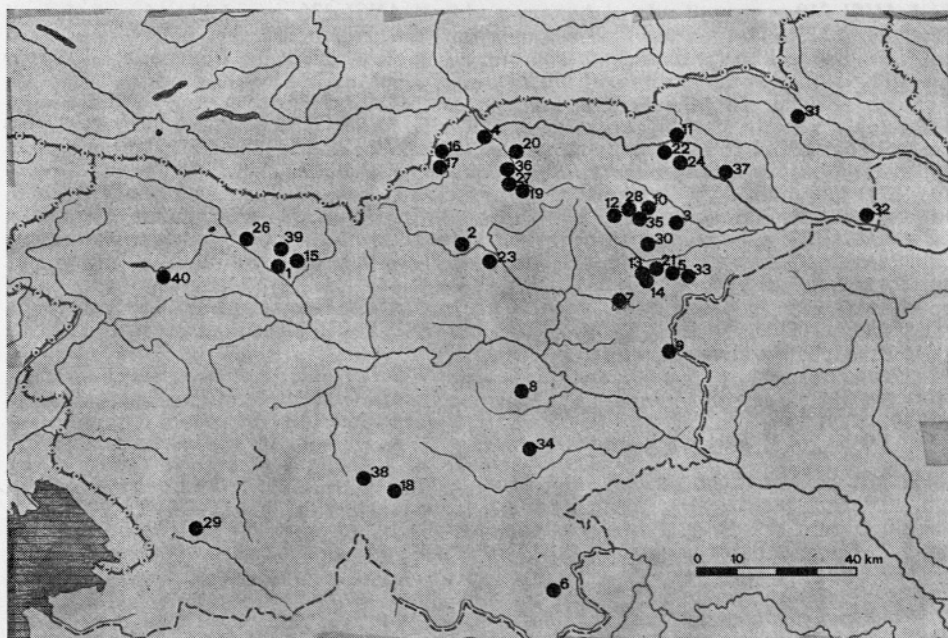
Najdbe, ki se z navedenih utrjenih prostorov omenjajo, so z izjemo Brezja skromne. Le pri nekaterih je bila najdena srednjeveška keramika, pri nekaj drugih prazgodovinska, pogosteje se omenja netipična keramika, največkrat pa najdbe niso znane. Ponovno bo treba pregledati keramiko z nekaterih najdišč, ki jo je W. Schmid označil za prazgodovinsko (največkrat pozno-latensko), a je bila ponekod pri kasnejših raziskavah ugotovljena le srednjeveška (Črešnjevec).⁴³

Kot kronološka opora nam lahko služijo naslednji, vsaj deloma raziskani utrjeni prostori: Brezje (keramične ostaline iz 11. in 12. stoletja), Makoše pri Ribnici (poznosrednjeveška keramika), Črešnjevec (srednjeveška keramika) in Zlan (celoten objekt datiran v čas od 9. do 11. stoletja; vendar je ta datacija nekoliko vprašljiva, ker W. Schmid ne poroča o najdbah). Še bolj negotovo je mesto nekaterih postojank (Pameče, Raduše, Pohorski dvor, Spodnji Kocjan), katerih nastanek je W. Schmid domneval že v času madžarskih vpadov v 10. stoletju. Zanesljivih najdb, ki bi potrdile to datacijo, danes še ne poznamo. Zgodnjemu srednjemu veku je pripisal F. Kovačič tudi nastanek utrjenega prostora v Središču ob Dravi, ne moremo pa niti mimo J. Pečnika, ki je na enem izmed njih (Šumenje) domneval naselbino prvih Slovanov.⁴⁴

Vprašanje detaljne datacije bo potrebno pustiti odprto, dosedanje najdbe kažejo v grobem na obdobje srednjega veka. Zanimivo bi bilo ugotoviti predvsem začetek izgradnje tovrstnih utrjenih prostorov, saj je nekaj oprijemljivih podatkov, ki kažejo, da bi lahko na njih iskali tudi že zgodnje srednjeveško poselitev (analogije).⁴⁵ Njihova izgradnja je bila primerna zaradi razmeroma enostavne tehnične izvedbe verjetno skozi ves srednji vek (Preški vrh).

Poseben problem je funkcija teh utrjenih prostorov. Ali imamo opravka s stalno naseljenimi postojankami, zatočišči, periodično uporabljenimi vojaškimi postojankami na strateško važnih točkah ali pa morda z vsem navedenim, ni jasno. Pri nekaterih objektih bi se lahko strinjali s Herrnbrodtom, ki je pri raziskovanju Rennenburga ugotovil, da utrdba ni bila nikoli uporabljana, ali pa je imela vsaj številčno zelo šibko posadko in da je gradnjo diktirala država kot preventivni ukrep za slučaj nevarnosti, ki pa morda niti ni nastopila.⁴⁶ Glede na različne tipe teh utrjenih prostorov vidimo, da gre za objekte z različnimi funkcijami, ki pa jih bo treba za vsak tip posebej šele ugotoviti.

Karta razprostranjenosti utrjenih prostorov je vsekakor zelo pomanjkljiva, podaja tudi nepopolno stanje raziskanosti v Sloveniji. Kaže predvsem na grupiranje nekaterih najdišč ob važnejših prometnih žilah, medtem ko pri drugih spet lego v bolj odmaknjenem svetu. Zadnje topografske raziskave dajejo slutiti, da je podobnih najdišč še veliko in da so razen na Štajerskem in Koroškem številna tudi v drugih delih Slovenije, da pa jih bo večinoma šele treba odkriti.

Karta razprostranjenosti najdišč (številke se nanašajo na najdišča v seznamu). —
Map of distribution of sites (numbers refer to sites in the list)

Posebno pozornost bo treba posvetiti gradovom, saj večkrat ugotavljamo stare gradove v krajih, kjer so znani utrjeni prostori.

Podobne objekte najdemo v literaturi večkrat tudi drugod. Za primerjavo lahko služijo številna najdišča v Avstriji, kjer je potrebno omeniti predvsem odlično Schadnovo delo o hausbergih in njim podobnih objektih na Spodnjeavstrijskem.⁴⁷ Omembe teh utrjenih prostorov srečamo v večjem številu tudi v severozahodni Hrvaški, kot dobro raziskano podobno najdišče pa lahko omenimo Mrsunjski lug.⁴⁸

Za zaključek naj ponovno poudarimo, da bo topografski ogled odkril še veliko podobnih objektov in da bo potrebno, ko bo gradivo sistematično zbrano, pristopiti k njihovi temeljiti obdelavi. Sestavek ima predvsem namen, da opozori nanje in spodbudi njihovo raziskovanje, ki bo poleg ostalih rezultatov pokazalo morda tudi na zgodnje slovanske naselbine na našem prostoru.

¹ *Arheološka najdišča Slovenije* (ANSI), Ljubljana 1976, 275, 302.

² A. Müllner, *Argo* 3 (1894) 218.

³ W. Schmid, *Südsteiermark im Altertum, Südsteiermark* (1925) 27.

⁴ Omejil sem se le na utrjene prostore, s katerih niso znani zidani objekti.

⁵ Pri tej točki je možno, da je kako najdišče, ki je tako označeno, že starejše, a sem ga za vsak slučaj uvrstil v to skupino; pravo pripadnost bodo pokazala sondiranja in natančnejši ogledi.

⁶ ANSI, 171.

⁷ ANSI, 269.

- ⁸ ANSI, 310.
- ⁹ ANSI, 273.
- ¹⁰ S. Ciglencečki, *Varstvo spomenikov* 17—19 (1974) 234.
- ¹¹ Za podatek se zahvaljujem kolegi J. Dularju.
- ¹² S. Ciglencečki, o. c., 234.
- ¹³ M. Slabè, *Varstvo spomenikov* 17 do 19 (1974) 170. ANSI, 219.
- ¹⁴ ANSI, 311.
- ¹⁵ ANSI, 302.
- ¹⁶ ANSI, 307.
- ¹⁷ ANSI, 169.
- ¹⁸ ANSI, 275.
- ¹⁹ ANSI, 273.
- ²⁰ P. Petru, *Varstvo spomenikov* 13 in 14 (1968-69) 196.
- ²¹ S. Pahič, *Varstvo spomenikov* 17 do 19 (1974) 201.
- ²² ANSI, 276. S. Pahič, o. c., 230.
- ²³ S. Ciglencečki, o. c., 242.
- ²⁴ ANSI, 308.
- ²⁵ ANSI, 279.
- ²⁶ ANSI, 301.
- ²⁷ ANSI, 276.
- ²⁸ ANSI, 167.
- ²⁹ ANSI, 276.
- ³⁰ ANSI, 311.
- ³¹ ANSI, 139.
- ³² S. Pahič, *Razprave 1. razr. SAZU* 6 (1969) 346, op. 47.
- ³³ ANSI, 333.
- ³⁴ ANSI, 326.
- ³⁵ S. Ciglencečki, o. c., 243.
- ³⁶ ANSI, 230. S. Ciglencečki, *Varstvo spomenikov* 21 (1976) (v tisku).
- ³⁷ ANSI, 311.
- ³⁸ ANSI, 277. S. Pahič, *Varstvo spomenikov* 17—19 (1974) 231.
- ³⁹ ANSI, 317.
- ⁴⁰ J. Puš, M. Slabè, *Poročilo s topografije leta 1964*, Evidenčna kartoteka Zavoda SRS za spomeniško varstvo (37/45—64).
- ⁴¹ ANSI, 172.
- ⁴² ANSI, 165.
- ⁴³ S. Pahič, *Arheološki vestnik* 1 (1950) 174.
- ⁴⁴ F. Kovačič, *Trg Središče* (1910) 78. J. Pečnik, *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko* 14 (1904) 40.
- ⁴⁵ K. Hetzer, *Arch. Austriaca* 21 (1957) 75 ss. A. Tode, *Germania* 36 (1958) 197 ss. A. Weiss, *Arch. Austriaca* 39 (1966) 54 ss.
- ⁴⁶ A. Herrnbrodt, *Germania* 37 (1959) 321 ss.
- ⁴⁷ H. P. Schadn, *Die Hausberge und verwandte Wehranlagen in Niederösterreich, Prähistorische Forschungen* 3 (1953) 247 ss.
- ⁴⁸ B. Vikič, M. Gorenc, *Prilog istraživanju antičkih naselja i putova u sjeverozapadnoj Hrvatskoj* (1969) 21 ss. Z. Vinski, K. Vinski-Gasparini, *Gradište u Mrsunjskom lugu* (Zagreb 1950).

ON THE PROBLEM OF THE DEFINITION AND DATING OF SEVERAL FORTIFIED SITES IN SLOVENIA

Summary

Archaeological literature frequently mentions fortified sites, usually surrounded by ditches and embankments, whose function and dating are difficult to determine as most have not yet been excavated, while almost no characteristic finds have been discovered on the surface or after a sounding (wherever this was carried out). So these places have often been considered to be mediaeval, as opposed to prehistoric.¹ Interest in them arose relatively early, especially in the smaller ones (Rep, Spodnji Kocjan), which A. Müllner termed shrines.² Later, interest in them dropped in the face of many other sites which were in finds; only W. Schmid showed any interest in them, but he mostly routinely classified them as fortresses from the time of the Magyar raids.³

It is often difficult to determine from the literature whether in fact such a place is being referred to, as their descriptions greatly vary and depend to a large extent on the preciseness of the author's observations. Because I came across a large number of such places in the field and established, through external characteristics, that they had much in common with one another, I drew up a working list of this fortified areas. To this I added those mentioned in ANSI which appeared, from their descriptions, to be similar. The list of these places is, of course, only provisional. It should only show where and in what form they appear, and does not present any systematically collected material. Those of which I have first-hand

knowledge or which are more thoroughly reported in the literature are described to a fuller extent in the list. To these, more superficially of course, are added those mentioned in ANSI which I decided were related. The criteria I considered for inclusion in the list of a site which I found in the literature are as follows: 1. Sites whose chief characteristic were ditches and embankments (occasionally also terraces) and where as a rule there were no other finds made in the vicinity which would point to a specific period; 2. Mention made of mediaeval ruins (fortresses) where walled buildings are not known; 3. Undefined ruins; 4. Schmid's observations on fortifications for defence against attacks by the Magyars.

I must also emphasise the fact that ditches and embankments, characteristic of these places, are frequently situated on previously colonised prehistoric sites (Šumenje) or even on Roman sites (Hom) and often only the more characteristic finds from the earlier periods are known which thus determine the dating of the sites, although the formation of the terrain points to a later time.

These places can be divided into several groups by form and dimensions. It must be stressed, however, that this grouping is only provisional, as these sites have not yet been sufficiently excavated. The descriptions in the literature are often so vague that the sites can merely be included in the list, but cannot be included in a more detailed, typological classification.

1 a The most typical forms of fortified site belong to this group. The mound, which is surrounded by a ditch and embankment, is flattened on top and is of varying width (from 10–30 m). There are also some with several ditches and embankments they are surrounded by one or more terraces (probably once equipped a long ridge. No walls have been discovered. Sites belonging to this group include: Lemberg-Figožar, Spodnji Kocjan, Rep etc.

1 b The sites in this group constitute a variant of the preceding one. They are more or less of the same dimensions and shape, but instead of ditches and embankments they are surrounded by one or more terraces (probably once equipped with palisades). Such types are: Lemberg-Vettnik, Pečica pri Lembergu, Strmec pri Rogatcu etc.

1 c The site at Žlan may be included in this group, where two buildings were discovered in an area 20 m in diameter, protected by a strong wall.

2 a This group includes larger sites with, usually, oval or otherwise elongated forms (length 40–200 m, width 20–100 m). Ditches and embankments are again characteristic, with occasionally only ditches. Sites in this group, Gorica pri Slivnici, Imeno, Hom etc.

2 b Several sites differ from the previous group in that in addition to the characteristics mentioned above they also have surrounding walls. Sites: Makoše pri Ribnici, Šumenje and Jurišna vas.

2 c Fortified sites with ditches and embankments, somewhat larger in size with the remains of wooden architecture within the enclosed area. To this group belongs Brezje, and perhaps Črešnjevec as well.

Sites can also be classified according to their position:

- a) sites on high hills (Tinje, Kebel, Jurišna vas, Šumenje, Rep);
- b) sites on lower uplands (Imeno, Spodnji Kocjan, Črešnjevec etc.);
- c) sites in the plain (Golek, Središče ob Dravi, Pekre etc).

Finds mentioned in connection with these fortified sites are, with the exception of Brezje, few in number. At few sites was any mediaeval pottery found, at others prehistoric, more often atypical, earthenware is mentioned. In the majority of cases there were no finds. It will be necessary to look again at the pottery from several sites which Schmid classified as prehistoric (mostly late La-Tène), while later excavations established only mediaeval pottery (Črešnjevec).⁴⁵

The following, partly excavated, fortified sites may serve as a chronological basis: Brezje (pottery remains from the 11th and 12th centuries), Makoše pri Ribnici (late mediaeval pottery), Črešnjevec (Mediaeval pottery) and Žlan (the whole site dated to a period from the 9th to the 11th centuries, although this dating is somewhat dubious as Schmid makes no mention of finds). Even more uncertain is the date

of some other sites (Pameče, Raduše, Pohorski dvor, Spodnji Kocjan), which Schmid assumed to originate at the time of the Magyar raids in the 10th century. There are as yet no reliable finds which might confirm this dating. Kovačič also assigned the origins of the fortified site at Središče ob Dravi to the early Middle Ages, while we cannot ignore Pečnik, who theorised that one of these sites (Šumenje) was a settlement of the first Slavs.⁴⁴

The question of a detailed dating must be left open; present finds indicate a rough grouping within the mediaeval period. It would be interesting to be able to establish the beginnings of the construction of fortified sites of such kind, as there are some indications of settlement already in the early Middle Ages (analogies).⁴⁵ Due to the relatively simple design employed, their construction was probably continued throughout the whole mediaeval period into modern times (Preški vrh).

The function of these sites presents a special problem. It is not clear whether we are dealing with permanently inhabited sites, shelters, periodically used military posts at strategically important points or with all of these. With some of them we can concur with Herrnbrodt, whose excavation of Rennenburg established that the fort was never used, or was manned by only a token force and that its construction had been authorised as a preventive measure in case of danger, which had perhaps never materialised. The varying types of these fortified sites indicates a variety of functions and each type must be examined individually to establish its purpose.

The map of the distribution of fortified sites is very inadequate as it indicates only the present state of research in Slovenia. It mainly shows the grouping of some sites around the more important communication routes, while others lie in a more isolated position. Latest topographical research indicates that there are many more such sites, in other areas of Slovenia as well as in Styria and Carinthia but that the majority are yet to be discovered.

Special attention must be paid to castles, as old castles are often established to be in places where fortified sites are known.

We can see from the literature that similar sites are to be found elsewhere as well. Comparison can be made with numerous sites in Austria, where special mention should be made of Schaden's excellent work on the Hausberg and similar sites in Lower Austria.⁴⁷ Mention of many fortified sites is found in north-west Croatia as well; one such well-excavated site is Mrsunjski lug.⁴⁸

In conclusion, I should again stress that a topographical survey will uncover many more similar sites and that, when the material has been systematically collected, it must be examined in depth. The main aim of this article is to draw attention to these sites and to encourage research into them as they may, among other things, reveal evidence of early Slavonic settlement in Slovenia.